

KOLEKCJA – ZBIÓR – SPUŚCIZNA W TEORII I PRAKTYCE ARCHIWALNEJ

ADAM GRZEGORZ DĄBROWSKI

Terminy „kolekcja”, „zbiór”, „spuścizna” są powszechnie stosowane w metodycznych założeniach teoretycznych oraz praktyce codziennej pracy archiwalnej. Na potrzeby prezentowanego artykułu, analizie poddane zostaną zapisy literatury archiwalnej: słowników, najpopularniejszych podręczników akademickich (skierowanych przede wszystkim do studentów profilowanych studiów archiwalnych), wybranych artykułów z archiwalnych czasopism naukowych oraz podręczników, przeznaczonych dla uczestników zawodowych kursów kancelaryjno-archiwalnych dla personelu niższego i średniego szczebla komórek biurowych czy archiwów zakładowych¹.

FUNDAMENT GROMADZENIA I PORZĄDKOWANIA ARCHIWALIÓW

Jednym z podstawowych pojęć teorii i praktyki archiwalnej, sformułowanym naukowo po raz pierwszy we Francji w połowie XIX w. i stopniowo przyjmowanym w następnych latach do powszechnego użytku przez archiwistów innych państw (w tym archiwistów polskich), stając się fundamentem porządku archiwaliów, gromadzonych i przechowywanych w zasobach archiwów, jest termin „zespół archiwalny”. Najprościej mówiąc, w metodyce archiwalnej poprzez zespół archiwalny (zespół akt) przyjęło się rozumieć całość dokumentacji, niezależnie od jej formy, wytworzonej i zgromadzonej w toku wykonywania statutowych czynności merytorycznych przez jednego, organizacyjnie wyodrębnionego aktotwórcę (samodzielny urząd, instytucję, stowarzyszenie, partię polityczną, przedsiębiorstwo czy też osobę prywatną). Dokumentacja wchodząca w skład danego zespołu archiwalnego stanowi niepodzielną całość, w konsekwencji powinna więc być zarchiwizowana w zasobie jednego, właściwego kompetencyjnie archiwum. Stąd ustalenie przynależności całych grup czy też pojedynczych dokumentów do właściwych zespołów archiwalnych jest niezwykle istotnym elementem metodyki archiwalnej – tu: procesu porządkowania archiwaliów. W rozwinięciu definicji określono kilka typów zespołów archiwalnych, wśród których znalazły się tytułowe zbiory, kolekcje i spuścizny.

1 W zamierzeniu autora artykuł stanowi uzupełnienie publikacji Kamili Kludkiewicz *Kolekcja / zbiór / spuścizna – rozumienie pojęć*, zamieszczonej na łamach „Cenne, Bezcenne/Ultracone” 2019, nr 3(96) – 4(97). Autorka omawia w niej znaczenie i stosowanie tytułowych pojęć w odniesieniu do zasobów, gromadzonych i przechowywanych w muzeach i bibliotekach, nie wspominając o zasobach archiwów, w których również takowe pojęcia występują.

KOLEKCJA I ZBIÓR

Przegląd piśmiennictwa archiwalnego warto rozpocząć od specjalistycznych słowników archiwalnych oraz omówienia znaczenia terminów „kolekcja” i „zbiór”, stosowanych – jak się okaże – niekiedy zamiennie. Wydany w 1952 r. *Polski Słownik Archiwalny* nadaje wspomnianym pojęciom wspólną definicję (odsyłając czytelnika hasła „kolekcja”², do hasła „zbiór”³): „zbiór (kolekcja) – grupa archiwaliów nie powiązanych z sobą kancelaryjnie, a złączonych sztucznie pod kątem widzenia charakteru, ew[entualnie]⁴ pochodzenia (np. zbiór autografów, zbiór fotokopii, spuścizna po NN), treści (zbiór kartograficzny), bądź po prostu przypadkiem (zbiór nabytków)”⁵. Podobnie uczyniono w *Polskim Słowniku Archiwalnym*, wydanym drukiem w 1974 r., gdzie skierowano czytelnika od hasła „kolekcja archiwalna”⁶ do hasła „zbiór archiwalny”⁷ i zdefiniowano je następująco: „zbiór archiwalny – dokumenty zgromadzone przez urzędy (instytucje) lub osoby fizyczne pod określonym kątem widzenia, mające w całości lub w przeważającej części charakter materiałów archiwalnych”⁸. W definicjach przytoczonych z obu słowników w skład kolekcji (zbioru) wchodzić miały archiwalia (definicja z 1952 r.) czy dokumenty (definicja z 1974 r.), choć definicja późniejsza doprecyzowuje, że dokumentacja w postaci papierowej powinna stanowić przeważającą część takiego zbioru (kolekcji), sankcjonując tym samym możliwość dołączenia do danego zbioru (kolekcji) obiektów o innym charakterze.

Definicji zbioru (kolekcji) sporo miejsca poświęcił Kazimierz Konarski w swoich rozważaniach, zatytułowanych *Podstawowe zasady archiwistyki*, opublikowanych na łamach podwójnego tomu (XIX/XX) czasopisma „Archeion”⁹. Autor opisał znaczenie i genezę pojęcia „zbiór, czyli kolekcja rękopiśmienna” w sposób następujący: „[...] kolekcja nie jest tworem jednej kancelarii i nie jest w ogóle tworem kancelarii. Zawdzięcza ona swe istnienie odwiecznemu ludzkiemu instynktowi zbierackiemu, który gromadzi i łączy z sobą okazy przyrodnicze, przedmioty sztuki, książki czy wreszcie, jak w danym wypadku, rękopisy i akta, dobierając je i grupując pod najrozmaitszymi kątami widzenia”¹⁰. I dalej: „Zbiór rękopiśmienny jest luźnym ugrupowaniem rękopisów nie powiązanych z sobą kancelaryjnie, a łączonych w jedną całość bądź swym charakterem (zbiór autografów), bądź

2 *Polski Słownik Archiwalny*, oprac. A. Bachulski, K. Konarski, A. Wolff, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 1952, s. 14.

3 Tamże, s. 30.

4 Wszystkie dopiski i uzupełnienia cytowanych dzieł, umieszczone w nawiasach kwadratowych, pochodzą od autora.

5 *Polski Słownik Archiwalny*, oprac. A. Bachulski, K. Konarski, A. Wolff, dz. cyt., s. 30.

6 *Polski Słownik Archiwalny*, red. W. Maciejewska, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 1974, s. 43.

7 Tamże, s. 90–91.

8 *Polski Słownik Archiwalny*, red. W. Maciejewska, dz. cyt., s. 90, 91.

9 Podwójny tom (XIX/XX) czasopisma „Archeion” (najstarszego w Polsce czasopisma o tematyce archiwalnej) zawierał wiele artykułów, dotyczących licznych, ogólnych i szczegółowych zagadnień metodycznych, stąd może być uznany za pierwszy polski podręcznik dla profesjonalnych archiwistów.

10 K. Konarski, *Podstawowe zasady archiwistyki*, „Archeion”, t. XIX/XX, Warszawa 1951, s. 74.

pokrewieństwem treści (zbiór map), bądź wreszcie sposobem powstawania”¹¹. Definicja więc jasno określiła charakter kolekcji w zasobie archiwum i już w nazwie zbioru – poprzez umieszczenie przymiotnika „rękopiśmienny” – autor jednoznacznie zdeterminował i ograniczył jego zawartość do dokumentów rękopiśmiennych („rękopisy”) i drukowanych (pod tymi drugimi rozumie „akta”).

W 1977 r. ukazała się drukiem publikacja *Problemy archiwistyki współczesnej*, autorstwa Czesława Biernata, która wprawdzie nie była typowym podręcznikiem, stanowiła jednak kompendium ówczesnej wiedzy z zakresu teorii archiwalnej. Odnośnie do charakterystyki archiwalnego zbioru, stwierdził on, że „[...] do zbiorów zalicza się tę część dokumentacji, dla której nie można ustalić przynależności zespołowej, innymi słowy, gdy dokumentacja nie daje podstaw do ustalenia wystawcy lub odbiorcy [danego] dokumentu, albo też innej łączności z [jakimkolwiek] zespołem [archiwalnym] [...]”¹². I dalej: „Zwykle stosuje się podziały [dokumentów, wchodzących w skład zbiorów archiwalnych] wynikające z treści [tych] zbiorów [...]”¹³. Zbliżone merytorycznie definicje zawierały także inne publikacje – o charakterze typowych już podręczników akademickich – opracowywane przez środowiska wykładowców Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

I tak podręcznik *Archiwistyka* z 1989 r. zawierał zapis, że terminem „zbiory” „[...] określa się grupy archiwaliów nie powiązanych wspólnym pochodzeniem kancelaryjnym, lecz powiązanych sztucznie, według charakteru, pochodzenia, treści”¹⁴. Podręcznik akademicki *Opracowanie i opis archiwaliów* z 2010 r. informował, że: „Utworzona sztucznie grupa archiwaliów, połączonych ze sobą przypadkowo; najczęściej powstaje jako skutek zainteresowań hobbystycznych jej dysponenta”¹⁵. Wreszcie opublikowany w 2014 r. skrypt *Archiwistyka dla początkujących*, tak zdefiniował pojęcie zbioru archiwalnego: „[...] jest to całość dokumentacji utworzona na zasadzie innej niż proveniencyjna (kancelaryjna, ustrojowa). Zbiór nie powstał w wyniku wykonywania przez jakąś jednostkę organizacyjną jej statutowych czynności. Zbiór powstaje w wyniku zbieractwa (kolekcjonerstwa) lub celowo podjętej działalności dokumentacyjnej”¹⁶. Z kolei podręcznik *Metodyka pracy archiwalnej*, przygotowany przez wykładowców poznańskiej uczelni, zawartość archiwalnych zbiorów scharakteryzował następująco: „Umieszcza się w nich najczęściej akta, dokumenty i inne materiały, dla których kłopotliwe lub wręcz niemożliwe jest ustalenie przynależności zespołowej”¹⁷. Przytoczone definicje w większości stanowią, że zbiory w archiwach

11 Tamże.

12 C. Biernat, *Problemy archiwistyki współczesnej*, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 1977, s. 179.

13 Tamże.

14 H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, PWN, Warszawa 1989, s. 16.

15 H. Robótka, *Opracowanie i opis archiwaliów. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2010, s. 241.

16 W. Chorążyczewski, *Archiwistyka dla początkujących (wersja 1)*, Toruń 2014, s. 22 (publikacja dostępna w postaci elektronicznej na portalu internetowym repozytorium.umk.pl, dostęp: 16.06.2020).

17 S. Nawrocki, S. Sierpowski (red.), *Metodyka pracy archiwalnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004, s. 180.

tworzone są z dokumentów, jedynie podręcznik poznański dopuścił „inne materiały”, jednak nie rozszerzył tego określenia. Podobnie lakoniczne sformułowanie zawarł Piotr Bańkowski w artykule, zamieszczonym na łamach wspomnianego tomu XIX/XX „Archeionu”. Mianowicie, opisując metodykę porządkowania zbiorów rękopiśmiennych w archiwach i bibliotekach, stwierdził, że „[...] łączyły one w sobie jednocześnie bibliotekę, archiwum i muzeum”¹⁸. Tym samym dopuszczał on możliwość funkcjonowania w zbiorach (kolekcjach) obiektów innych niż rękopiśmienne czy drukowane dokumenty papierowe.

Termin „kolekcja” występuje również w niektórych podręcznikach dla uczestników zawodowych kursów kancelaryjno-archiwalnych czy pracowników archiwów niepaństwowych. W grupie tej na uwagę zasługują dwie publikacje, przygotowane przez Ośrodek „Karta” (a wydane drukiem w roku 2012 oraz 2017), w których pojęcia zbiór i kolekcja są sobie równoważne. W pierwszej z nich wyróżnione zostały trzy typy kolekcji: „[...] kolekcja tematyczna – zbiór dokumentów związanych z poszczególnymi okresami i ważnymi wydarzeniami w historii kraju lub narodu”¹⁹, następnie „[...] kolekcja środowiskowa – zbiór dokumentów różnego rodzaju ugrupowań, instytucji, stowarzyszeń, związków zawodowych”²⁰, wreszcie „[...] kolekcja osobista – zbiór materiałów źródłowych dotyczących działalności i innych sfer życia osoby, której nazwiskiem zostały opatrzone, utworzona z materiałów pozyskanych od jej przyjaciół, rodziny, współpracowników, a nawet osób z nią niezwiązanych”²¹. Rozróżnienie typów kolekcji (zbiorów) nie występuje w innych archiwalnych publikacjach słownikowych czy podręcznikowych, jednak podział przyjęty przez jego autorkę budzi poważne zastrzeżenia: zawartość merytoryczna kolekcji tematycznej i kolekcji środowiskowej może się pokrywać w mniejszym bądź większym stopniu, definicja kolekcji osobistej zaś jest w pewnym sensie definicją spuścizny, o której autorka pisze w innym miejscu swego artykułu. Stąd być może w kolejnej publikacji Ośrodka (z 2017 r.) autorka umieściła jedną definicję zbioru (kolekcji), zbliżoną swym kształtem do definicji z podręczników akademickich, i bez wcześniej zastosowanego podziału rodzajowego: „Zbiór archiwalny – inaczej kolekcja. Jest to utworzona sztucznie grupa archiwaliów, zgromadzonych przez instytucje, osoby fizyczne i prawne przy uwzględnieniu określonych kryteriów doboru i w określonym celu (zbiór materiałów dotyczących np. historii miejsca, przebiegu konkretnego wydarzenia). Zbiór od zespołu różni się tym, że jego materiały są kolekcjonowane celowo, [ale] nie są wynikiem statutowej działalności urzędu czy instytucji”²². I dalej – archiwiści „[...] do zbiorów kwalifikują [pojedyncze] dokumenty i [całe] jednostki [czyli teczki dokumentów] nieprzynależące

18 P. Bańkowski, *Archiwalia i rękopiśmienne zbiory biblioteczne*, „Archeion”, t. XIX/XX, Warszawa 1951, s. 226.

19 J. Michałowska, *Opracowanie dokumentacji aktowej* [w:] K. Ziętał (red.), *Archiwistyka społeczna*, Ośrodek „Karta”, Warszawa 2012, s. 81.

20 Tamże.

21 Tamże.

22 J. Michałowska, *Opracowanie zbiorów archiwalnych* [w:] A. Janiszewska (red.), *Archiwum organizacji pozarządowej. Poradnik dla NGO*, Ośrodek „Karta”, Warszawa 2017, s. 13.

do żadnego z zespołów, pochodzące z darów i prywatnych kolekcji, których twórcy zbierali hobbystycznie materiały archiwalne dotyczące interesującego ich miejsca, osoby czy wydarzenia²³. Przytoczone definicje ograniczyły zawartość zbiorów (kolekcji) jedynie do dokumentów papierowych. Inne z kolei zastrzeżenia w treści definicji z publikacji z 2017 r. budzi wskazanie osób fizycznych i prawnych, jako jedynych twórców archiwalnych zbiorów i kolekcji, podczas gdy wielu aktotwórców instytucjonalnych w ramach swoich statutowych zakresów obowiązków również takowe zbiory (kolekcje) tworzy i prowadzi.

Przywołane dwa polskie słowniki archiwalne oraz artykuł Konarskiego zawierają odrębne, zaczerpnięte z języka łacińskiego hasło – „*varia*”. I tak słownik z 1952 r. zawierał hasło „*varia*, akta nierozpoznane”, które definiował jako „[...] akta, których przynależność zespołowa [!] nie da się ustalić²⁴. Z kolei w słowniku z 1974 r. umieszczone zostało hasło „*Varia* archiwalne – zbiór materiałów archiwalnych różnej treści, a niekiedy i różnego pochodzenia²⁵. Konarski scharakteryzował *varia* jako „[...] [akta] pozbawione oznak rozpoznawczych²⁶, rozwijając je bardziej obrazowo „[...] akta bezdomne, nie mające już nie tylko żadnych legitymacyjnych oznak rozpoznawczych, ale i żadnego magnesu, który by je przyciągał w jakimkolwiek kierunku²⁷. Wszystkie przytoczone definicje wskazują na dokumentację aktową, jako zawartość zbioru archiwalnego, nazwanego *varia*. Trudno jednak nie zauważyć, że definicje te w zasadzie są równoważne terminowi „zbiór (kolekcja)”, podobnie trudno jest wskazać przyczynę dublowania przez autorów poszczególnych publikacji omawianych pojęć. Z kontekstu można jedynie próbować wyciągnąć wniosek, że „kolekcja” czy „zbiór” grupować powinna/powinien dokumenty pod jakimiś określonymi kątami, „*varia*” zaś mają zawierać dokumenty, których nie da się przyporządkować do żadnego istniejącego w zasobie archiwum zbioru czy kolekcji tematycznej.

SPUŚCIZNA

Przechodząc do omówienia pojęcia spuścizny w polskiej literaturze archiwalnej, można zauważyć, że niektórzy autorzy w ogóle nie zawarli w swoich publikacjach odrębnej definicji „spuścizny archiwalnej”, ograniczając się jedynie do stosownej wzmianki w tekście definicji „zespołu archiwalnego” (o której szerzej była mowa na początku tego tekstu), bowiem spuścizna stanowi tylko jeden z rodzajów zespołu archiwalnego. Jako podstawę autorzy przyjęli założenie, że w przypadku zbioru (kolekcji) nie można wskazać aktotwórców dokumentów wchodzących

23 Tamże.

24 *PolSKI Słownik Archiwalny*, oprac. A. Bachulski, K. Konarski, A. Wolff..., dz. cyt., s. 28.

25 *PolSKI Słownik Archiwalny*, red. W. Maciejewska..., dz. cyt., s. 86.

26 K. Konarski, *Podstawowe zasady archiwistyki...*, dz. cyt., s. 81.

27 Tamże, s. 82.

w jego skład, w przypadku spuścizny zaś – aktotwórcą jest konkretna, znana z imienia i nazwiska, osoba (osoby)²⁸. Stąd też szczegółowy przegląd literatury ograniczony zostanie z oczywistych względów do tych publikacji, w których termin „spuścizna” został wyodrębniony. *Polski Słownik Archiwalny* z 1974 r. zawarł definicję następującej treści: „Spuścizna archiwalna (papiery) – termin stosowany na oznaczenie zespołu archiwalnego wytworzonego przez osobę (lub osoby) fizyczne. W praktyce włącza się do spuścizny także zbiory archiwalne powstałe z zainteresowań kolekcjonerskich twórcy spuścizny”²⁹. W wydanych kilka lat później *Problemach archiwistyki współczesnej* Czesław Biernat tak z kolei opisywał omawiane tu zagadnienie: „Dokumentację osób fizycznych nazwano spuściznami. Spuścizna może być wytworem jednej osoby, rodziny lub rodu. Stanowi ona samodzielną całość i nie powinna być przemieszana z innymi spuściznami albo zespołami”³⁰.

Wyodrębnienia dokonali także autorzy wspomnianych podręczników. Autorzy *Archiwistyki* podkreślili, że: „Wśród archiwaliów prywatnych specjalną rolę odgrywają te, które są wytwarzane i gromadzone przez osoby fizyczne, zajmujące wybitniejsze miejsce w społeczeństwie swoją działalnością polityczną, społeczną, kulturalną i naukową oraz twórczością artystyczną, literacką lub naukową”³¹. I dalej – o zawartości merytorycznej spuścizny – napisali: „[...] zawierają materiały archiwalne, które uzupełniane są archiwaliami proveniencji państwowej i w ogóle – publicznej”³². Z kolei autorzy *Metodyki pracy archiwalnej* użyli definicji następującej: „Przez spuściznę rozumiemy zespół archiwalny wytworzony przez osobę fizyczną. Stanowi ona posiadający samodzielną wartość naukową zbiór materiałów archiwalnych wytworzony w toku i w związku z życiem i działalnością osoby fizycznej, reprezentujących główne kierunki jej życia, pracy i zainteresowań”³³.

Wyjaśnienie terminu „spuścizna” występuje także w niektórych podręcznikach dla uczestników zawodowych kursów kancelaryjno-archiwalnych czy opracowaniach dla personelu archiwów niepaństwowych. Bardzo lakoniczne wyjaśnienia zawiera podręcznik wydany w 1987 r.: „Zespoły wytworzone przez osoby fizyczne (prywatne) zwane są spuściznami”³⁴. Więcej miejsca zagadnieniu spuścizn poświęcono w podręczniku z 2001 r., w którym zapisano: „W odniesieniu do zespołów archiwalnych wytworzonych przez osoby fizyczne do powszechnych należy również

28 *Polski Słownik Archiwalny*, oprac. A. Bachulski, K. Konarski, A. Wolff..., dz. cyt., s. 30; K. Konarski, *Podstawowe zasady archiwistyki...*, dz. cyt., s. 70; H. Robótka, *Wprowadzenie do archiwistyki*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2003, s. 85; Taż, *Opracowanie i opis archiwaliów. Podręcznik akademicki...*, dz. cyt., s. 237; W. Chorążyczewski, *Archiwistyka dla początkujących...*, dz. cyt., s. 19; J. Michałowska, *Opracowanie zbiorów archiwalnych...*, dz. cyt., s. 13.

29 *Polski Słownik Archiwalny*, red. W. Maciejewska..., dz. cyt., s. 78.

30 C. Biernat, *Problemy archiwistyki współczesnej...*, dz. cyt., s. 177.

31 H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka...*, dz. cyt., s. 122.

32 Tamże, s. 123.

33 S. Nawrocki, S. Sierpowski (red.), dz. cyt., s. 159.

34 S. Kłys (red.), *Archiwistyka praktyczna dla archiwistów zakładowych*, Zakład Doskonalenia Zawodowego w Poznaniu – Ośrodek Szkolenia Archiwistów Zakładowych, Poznań 1987, s. 145.

określanie ich mianem spuścizn. Spuścizną będziemy nazywali przede wszystkim pozostałość aktową po wybitnych jednostkach (intelektualiści, naukowcy, politycy). Praktycznie rzecz biorąc każdy z nas w trakcie życia i prowadzenia różnego rodzaju działalności (praca zawodowa, zainteresowania, życie rodzinne) może być twórcą mniej lub bardziej interesującej spuścizny³⁵. I na zakończenie tej grupy publikacji, fragment cytowanej już publikacji Ośrodka „Karta” z 2012 r.: „Spuścizna archiwalna – zespół archiwalny pochodzenia prywatnego. Stanowi ona zbiór materiałów archiwalnych wytworzonych w toku i w związku z życiem i działalnością osoby fizycznej, reprezentującej główne kierunki jej życia, pracy i zainteresowań”³⁶.

Jak łatwo zauważyć, przytoczone definicje spuścizny mają bardzo zbliżone brzmienie. Charakterystyczne jest także podkreślenie, że w skład spuścizny mogą wchodzić w zasadzie tylko materiały archiwalne (czyli dokumenty), i nawet w tych przypadkach, kiedy autor dostrzegł możliwość włączenia do spuścizny materiałów zgromadzonych w wyniku zainteresowań kolekcjonerskich twórcy danej spuścizny, to ograniczył tę możliwość również tylko do archiwaliów. Odmienny pogląd w tej kwestii wyraził wspomniany Bańkowski, który spuścizny określił jako „[...] zbiory muzealno – biblioteczno – archiwalne”³⁷. Analogicznie więc jak w przypadku swojej definicji zbioru (kolekcji), dopuszczał on możliwość dołączenia do spuścizny także obiektów innych niż dokumenty papierowe.

PODSUMOWANIE

Z dokonanego w artykule przeglądu piśmiennictwa archiwalnego wyłania się więc dość spójny obraz pojęć zbiorów (kolekcja) oraz spuścizna, a rozbieżności dotyczą jedynie obiektów w nich zawartych – większość opracowań wskazywała bowiem dokumenty papierowe jako elementy składowe archiwalnych zbiorów (kolekcji) czy spuścizn, a nieliczne opracowania dopuszczały obecność w nich także obiektów o charakterze bibliotecznym i muzealnym. Owe założenia teoretyczne są stosowane w codziennej pracy bieżącej archiwów państwowych, które – w razie zaistnienia takiej potrzeby – tworzą w swoich zasobach różnorodne tematyczne zbiory (kolekcje) z archiwaliów, dla których przynależność zespołowa jest niemożliwa bądź trudna do precyzyjnego określenia oraz przejmują materiały osób prywatnych, tworzące archiwalne spuścizny³⁸.

I tak w zbiory łączone są materiały kartograficzne: w zasobie AAN funkcjonują „Kolekcja kartograficzna”, „Zbiór map topograficznych” oraz „Zbiór map geologicznych”, w zasobie AP Warszawa utworzono zaś „Zbiór map

35 K. Strykowski (red.), *Vademecum kancelaryjno – archiwalne*, Societas Archivi Posnaniensis, Poznań 2001, s. 125.

36 J. Michałowska, *Opracowanie dokumentacji aktowej...*, dz. cyt., s. 81.

37 P. Bańkowski, *Porządkowanie archiwaliów prywatnych*, „Archeion”, t. XIX/XX, Warszawa 1951, s. 197.

38 Przytoczone w tym miejscu przykłady pochodzą z zasobów dwóch archiwów państwowych: jednego z trzech polskich archiwów o charakterze centralnym – Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN) oraz jednego z archiwów niemających charakteru centralnego (o zasięgu lokalnym) – Archiwum Państwowego w Warszawie (dalej: AP Warszawa).

topograficznych” czy „Kolekcję map i planów Warszawy”³⁹. Podobnie łączona w zbiory jest dokumentacja techniczna – w ewidencji zasobu AAN widnieje „Kolekcja dokumentacji technicznej”, z kolei w zasobie AP Warszawa figuruje „Zbiór planów architektonicznych Stefana Krukowskiego”. W obu archiwach są gromadzone i przechowywane zdjęcia, stąd w zasobach obu znajduje się „Zbiór fotografii” (o charakterze ogólnym) oraz różne zbiory profilowane tematycznie: „Współczesna Warszawa w fotografii”, „Fotografie obiektów warszawskich”, „Zbiór fotografii z II wojny światowej 1939–1945”, „Zbiór fotografii Zdzisława Marcinkowskiego”, „Zbiór fotografii Antoniego Nowosielskiego” (w zasobie AP Warszawa) oraz „Zbiór Józefa Nowackiego” (w zasobie AAN, z tym że w nazwie nie wskazano dokumentacji fotograficznej, jako rodzaju materiałów tworzących zbiór). Niekiedy zbiory mogą łączyć różne rodzaje archiwaliów, jak choćby w zasobie AAN „Zbiór fotografii i nagrań Aleksandra Trapszo”, który istnieje obok „Zbioru materiałów dźwiękowych” (grupującego wyłącznie nagrania dźwiękowe). Z kolei jako przykład zbioru w zasobie archiwum państwowego, zawierającego zupełnie odmienne obiekty może posłużyć „Zbiór medali” z lat 1974–1997 (AP Warszawa).

Inne zbiory (kolekcje) z zasobów omawianych tu dwóch archiwów państwowych łączą dokumenty papierowe – pod kątem ich treści. Wspomnieć można zbiór „Hipoteka Warszawska”, „Zbiór ksiąg meldunkowych miasta stołecznego Warszawy” czy „Zbiór materiałów ulotnych otrzymanych przez Archiwum Państwowe w Warszawie w związku z prowadzoną działalnością” oraz „Zbiór afiszów” (w zasobie AP Warszawa), „Kolekcję opracowań i odpisów dokumentów dotyczących stosunków Polski z Łotwą, Litwą, Rosją Radziecką, Gdańskiem i Ukrainą”, „Zbiór plakatów, afiszy i druków ulotnych”, „Zbiór dokumentacji opozycji politycznej z lat 1975–1989” czy „Zbiór prasy konspiracyjnej i powstańczej” z lat 1939–1945 (w zasobie AAN)⁴⁰.

Obiekty tworzące różnorodne tematycznie i rodzajowo zbiory mogą stanowić części składowe typowych spuścizn archiwalnych osób prywatnych czy zespołów archiwalnych, wytworzonych przez aktotwórców instytucjonalnych. Tu jako przykładowe mogą zostać wymienione (z zasobu AAN): „Akta i zbiór Bolesława Szcześniaka” (łączy dokumenty spuścizny z lat 1904–1996 oraz zbiór starodruków i rękopisów, datowanych od końca XV wieku) i „Muzeum Józefa Piłsudskiego w Belwederze” (łączy akta administracyjne Muzeum z lat 1935–1939 oraz różne obiekty muzealne z lat 1866–1935).

39 W zasobach różnych archiwów państwowych mogą istnieć zbiory (kolekcje) o dokładnie tych samych nazwach. Nie oznacza to, że zawartość takich zbiorów jest identyczna (choć pewne obiekty mogą się dublować). Stąd należy zwrócić uwagę na siedzibę archiwum, w którym interesujący nas zbiór jest przechowywany.

40 Oba archiwa przechowują afisze, stosując – co ciekawe – inną formę ich pisowni w nazwach stosownych zbiorów, mieszczących ten rodzaj archiwaliów. Na szczęście słowniki języka polskiego dopuszczają obie formy dopełniacza liczby mnogiej: afiszów i afiszy...

Odnosnie do typowych spuścizn, przyjęło się w praktyce nazywać je najczęściej „aktami” z dodaniem imienia i nazwiska twórcy (twórców) danej spuścizny – przykładowo „Akta Karola Stypułkowskiego”, „Akta Bolesława Mieszkowskiego” (w ewidencji AP Warszawa), „Akta Władysława Sikorskiego”, „Akta Władysława Grabskiego” (w zasobie AAN).

Na zakończenie należy wspomnieć o spotykanym niekiedy sposobie nazywania spuścizny oraz zespołu archiwalnego, a dotyczy to pozostałości aktowych po postaciach sceny politycznej, które odegrały szczególną rolę w dziejach państwa i narodu polskiego oraz instytucji, partii politycznych czy organizacji społecznych o takim znaczeniu. W takich wypadkach – choć nie wzmiankuje o takiej możliwości omówiona na wstępie tego artykułu literatura przedmiotu – stosuje się nazwę „archiwum”. I tak AAN w swoim zasobie przechowuje spuścizny „Archiwum Ignacego Jana Paderewskiego” oraz „Archiwum Bolesława Bieruta” i zespoły „Archiwum Londyńskie Polskiej Partii Socjalistycznej” (grupuje archiwalia obrazujące organizację i działalność polskiego ruchu socjalistycznego z okresu do połowy lat 30. XX w.) oraz „Archiwum Związku Harcerstwa Polskiego” (łączy dokumentację organizacji skautowych i harcerskich, działających na ziemiach polskich w latach 1913–1939).

Jak więc wynika z zaprezentowanych przykładów, w archiwach państwowych zamiennie stosowane są nazwy kolekcja i zbiór do określania zespołów grupujących te same rodzaje archiwaliów (nawet w ramach jednego archiwum nazwy te bywają stosowane zamiennie). Same nazwy takich zespołów mogą mieć charakter ogólnikowy bądź bardziej szczegółowy (bliżej opisujący zawartość, przykładowo pod kątem treści archiwaliów czy twórcy danej kolekcji). Są również przypadki typowych zbiorów, które w zapisie swej nazwy nie posiadają w ogóle słowa zbiór czy kolekcja. Podobnie łatwo zauważyć, że niekiedy dość płynna jest granica pomiędzy zbiorem (kolekcją) a spuścizną – w wypadkach, gdy twórcą jakiegoś zbioru (kolekcji) jest osoba prywatna czy rodzina. Zdarzają się również sytuacje, kiedy zbiory (kolekcje) stanowią integralną część składową spuścizny osoby prywatnej czy zespołu archiwalnego (wytworzonego przez aktotwórcę instytucjonalnego), co może znaleźć swoje odzwierciedlenie i w nazwie danego zespołu. Jednakże w praktyce codziennej pracy archiwów państwowych w pełni znalazły zastosowanie zapisy piśmiennictwa archiwalnego: zbiór (zamiennie – kolekcja) grupuje archiwalia (niekiedy także obiekty typowo muzealne i biblioteczne), których przynależność zespołowa jest niemożliwa bądź trudna do precyzyjnego określenia, z kolei archiwalia przekazane przez osoby prywatne tworzą w ramach zasobu archiwum państwowego spuścizny (niekiedy również uzupełnione obiektami o charakterze bibliotecznym i muzealnym).

Literatura

- Bańkowski P., *Archiwalia i rękopiśmienne zbiory biblioteczne*, „Archeion”, t. XIX/XX, Warszawa 1951, s. 217–229.
- Bańkowski P., *Porządkowanie archiwaliów prywatnych*, „Archeion”, t. XIX/XX, Warszawa 1951, s. 194–216.
- Biernat C., *Problemy archiwistyki współczesnej*, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 1977.
- Chorażyczewski W., *Archiwistyka dla początkujących (wersja 1)*, Toruń 2014, repozytorium.umk.pl, dostęp: 16.06.2020.
- Kłys S. (red.), *Archiwistyka praktyczna dla archiwistów zakładowych*, Zakład Doskonalenia Zawodowego w Poznaniu – Ośrodek Szkolenia Archiwistów Zakładowych, Poznań 1987.
- Konarski K., *Podstawowe zasady archiwistyki*, „Archeion”, t. XIX/XX, Warszawa 1951, s. 19–104.
- Michałowska J., *Opracowanie dokumentacji aktowej* [w:] K. Ziętał (red.), *Archiwistyka społeczna*, Ośrodek „Karta”, Warszawa 2012, s. 80–90.
- Michałowska J., *Opracowanie zbiorów archiwalnych* [w:] *Archiwum organizacji pozarządowej. Poradnik dla NGO*, A. Janiszewska (red.), Ośrodek „Karta”, Warszawa 2017, s. 12–15.
- Nawrocki S., Sierpowski S. (red.), *Metodyka pracy archiwalnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2004.
- Polski Słownik Archiwalny*, oprac. A. Bachulski, K. Konarski, A. Wolff, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 1952.
- Polski Słownik Archiwalny*, red. W. Maciejewska, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 1974.
- Robótka H., *Opracowanie i opis archiwaliów. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2010.
- Robótka H., Ryszewski B., Tomczak A., *Archiwistyka*, PWN, Warszawa 1989.
- Robótka H., *Wprowadzenie do archiwistyki*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2003.
- Strykowski K. (red.), *Vademecum kancelaryjno-archiwalne*, Societas Archivi Posnaniensis, Poznań 2001.

DR ADAM GRZEGORZ DĄBROWSKI

doktor nauk humanistycznych, archiwista, historyk. Pracownik Archiwum Akt Nowych w Warszawie (starszy kustosz w Oddziale III Ewidencji i Przechowywania Zasobu). W działalności naukowej koncentruje się głównie na zagadnieniach związanych z pracą zawodową (teoria i metodyka pracy archiwalnej, dzieje kancelarii polskiej XX w., źródłoznawstwo, edytorstwo źródeł historycznych), współautor m.in. edycji dokumentów *Ministerstwo Kultury i Sztuki w dokumentach 1918–1998* oraz tomów V i VI *Archiwum Politycznego Ignacego Paderewskiego*. Członek zarządu Międzynarodowego Towarzystwa Muzyki Polskiej im. I.J. Paderewskiego w Warszawie.